

Simono Daukanto rašytų epitafijų Simonui Lopacinskiui ir Kotrynei Daukantienei ortografija ir datavimas

GIEDRIUS SUBAČIUS

Illinojaus universitetas Čikagoje; Lietuvos istorijos institutas, Vilnius
subacius@uic.edu
<https://orcid.org/0000-0002-6534-1223>

ANOTACIJA. Yra išlikę du akmens antkapiai su iškaltomis epitafijomis, rašytomis Simono Daukanto: giminaičiui Stanislovui Lopacinskiui (~1745–1814) ir motinai Kotrynei Daukantienei (~1757–1847). Tai ypatingas atvejis, nes XIX a. pirmojoje pusėje beveik neišlikę lietuviškų įrašų antkapiuose. O šiedu įrašai dar ir gana ilgi. Pati lietuvių kalba juose atrodo simbolinė, deklaratyvi to meto kontekste. Šiame straipsnyje analizuojama Daukanto ortografija, naudota tose epitafijose. Abi rašytos skirtingu metu, jose atsispindi skirtingo laiko Daukanto rašyba. Šiame straipsnyje, naudojant *grafochronologijos* metodą¹, analizuojamos ir datuojamos pagrindinės Daukanto epitafijų ortografijos ypatybės bei pačios epitafijos.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: XIX a. epitafijos; ortografijos istorija; lietuvių kalbos istorija; Simono Daukanto rašyba; grafochronologija.

1. EPITAFIJA SIMONUI LOPACINSKIUI

Manoma, kad kunigas Simonas Lopacinskis (~1745–1814), 1793 m. krikštijęs ir patį Daukantą, buvo jo giminaitis, padėjęs Daukantui mokslus eiti. Vytautas Merkys rašė, jog „[m]okinių registracijos knygoje pažymėta, kad 1814/15 ir sekančiais mokslo metais lėšas Daukantui teikė dėdė iš motinos pusės“².

¹ Žr. Giedrius Subačius, *Simono Daukanto Sankt Peterburgo ortografija (1834–1846)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021, p. 39–40.

² Vytautas Merkys, *Simonas Daukantas*, antras papildytas leidimas, Vilnius: Vyturys, 1991, p. 29.

Tai turėjęs būti Daukanto motinos brolis. Tačiau Elmantas Meilus buvo at-sargesnis: „Neaiški ir Kotrynos Odinaitės giminystė su Lopacinskiais. [...] ar Odinaitė ar Lopacinskaitė?“³ Šiaip ar taip, Lopacinskis buvo jų giminės gera-darys, Merkys manė, kad Daukantas Vilniuje „[p]ragyveno turbūt iš altaristos S. Lopacinskio, mirusio Simonui čia besimokant, palikimo“⁴.

Lopacinskio paminklas stovi Aleksandrijos bažnyčios šventoriuje, prie pat bažnyčios sienos. Pats kapas neišlikęs, Juozas Vyšniauskas apie jį rašė: „Aleksandrijoje, statant mūrinę bažnyčią vietoje senosios medinės ir panaikinus palaidojimo kauburėlius šventoriuje, antkapinė plokštė kunigui Lopacinskiui buvo statmenai pastatyta prie pat bažnyčios sienos šalia įėjimo į zakristiją, kur tebestovi ir dabar“⁵.

Lankydamasis Aleksandrijoje paminklo epitafiją buvau nusirašęs dar 1991 m. birželio 20 d. (toliau – *LoEpit*):

KÓNEGOU
TRUIKĪNŲ ALTARISTÀ
SĪMONOU ŁOPACŲNSKJOU
MĪRÓSEM
XXIV. d. GROUDIO MDCCCXIV. m.
GĪMĪNE
SAWO GÉRADIEJOU
MĪNAWÔNÈ
TOU AKMĪNJ
PADIEJE.

Šiandienine rašyba jį galėtume taip perskaityti: „Kunigui Truikinių altaristai Simonui Lopacinskiui, mirusiam 24 d. gruodžio 1814 m., giminė savo gera-dėjui minavonei tą akmenį padėjo.“

Kolegės Žavintos Sidabraitės buvau prašęs nuvažiuoti paminklą nufoto-grafuoti. Ji nuvyko į Aleksandriją ir susipažino su Juozu Vyšniausku, kuris

³ Elmantas Meilus, „Apie Daukantų giminę“, in: *Simonas Daukantas: Lietuvos Atgimimo istorijos studijos*, 1993, t. 5, p. 14.

⁴ Vytautas Merkys, *op. cit.*, p. 28–29.

⁵ Juozas Vyšniauskas, „Mūsų rašto raida“, in: *Mūsų žodis* (Skuodas), 2022 m. vasario 15 d., Nr. 13, p. 4.

prieš keletą metų buvo baltais dažais epitafiją paryškinęs. Tada susirašiau ir su pačiu Vyšniausku, o jis apsiėmė vėl atnaujinti paminklą – nudažė raides iš naujo, patikslino visus Daukanto vartotus diakritikus virš raidžių ir atsiuntė naują antkapinio akmens fotografiją (žr. 1 pav.).

1 pav. Simono Daukanto rašyta Simono Lopacinskio epitafija
Aleksandrijos bažnyčios šventoriuje (Juozo Vyšniausko fotografija)

Lopacinskis mirė 1814 m., bet tada Daukantas tebuvo mokinys. Rašyba epitafijoje yra gerokai vėlesnio laiko, tad ir paminklas turėjo būti pagamintas ir pastatytas vėliau.

1) Pavyzdžiui, žemaitiškai <OU> [ou] rašyta šaknyje *GROUDIO*, acc. sg. *TOU* ir keturis kartus – žemaitiškoje dat. sg. m. galūnėje [-ou]: *KÓNECOU*; *SĪMONOU*; *LŌPAČJNSKJOU*; *GĒRADIEJOU*. Žymėti <ou> vietoj <ũ> Daukantas ėmė maždaug 1836 m. II pusės–1837 balandžio 6 d. rankraščiuose

„Gaspadorius“ (*Gas*), „Samogitia“ (*S*) bei pirmojoje savo knygoje *Prasma lotynų kalbos* (*Pras*); o vėl grįžo prie <ũ> 1846 m. I pusę *Pasakų Phedro* (*PaPhr*) rankraštyje (dat. sg. m. galūnę <-ou> pakeitė <-uj> *Dainių žemaičių* [*D*] leidinyje 1844–1845 m. I pusę, tad kiek anksčiau). Vadinas, šių užrašymų diapazonas greičiausiai buvo 1836 m. II pusė – 1845 m. I pusė.

2) Dar siauresnį laiko tarpą Daukantas monografais žymėjo ne vyriškosios, o moteriškosios giminės (arba smob. [substantivum mobile], kartu vyriškosios ir moteriškosios giminės daiktavardžius su moteriškai giminei būdinga linksniavimo paradigma) dat. sg. f. galūnes, kaip šioje Lopacinskio epitafijoje <-À, -Ê>: *ALTARISTÀ* ~ altaristai; *MĪNAWÔNĖ* ~ minavonei. Tokie monoftongai Daukanto pamėgti jau anksčiau, jie rašyti rankraščiuose: *Istorija žemaitiška* (*IZ*, 1831–1834)⁶, *Historija Justino* (*HJ*), *Istorija Justinaus* (*JJ*), *Pasakos Pedraus* (*PaP*), „Kuisio gyvenimas“ (*KGi*) (1835–1836-07-09)⁷. *Pras* gramatikos (1836 II pusė–1837-04-06) paradigmose siūlytos abi formos (diftonginė ir monoftonginė), pvz.: *Rąkai* arba *Rąkaa*; *martei* arba *martė* *Pras* 14; *Žwakei*, *ė* *Pras* 15. Monoftonginės vyrauja ir vėlesniame rankraštyje *S* (1837 II pusė–1838 II pusė): *gieydrà raduses Ma* 153; *lig pat žàma nugenie* ‘lig pat žemei nugenėja’ *Ma* 154; *wasarà grisztont* → *wasarāj grisztont Ma* 154(2x) [tarsi abiem atvejais iš pradžių parašyta galūnė <-à>, bet susigalvota ją diftongizuoti, prirašant <j>] (išimtis su diftongu – *rudinei bengontes Ma* 151). Ir *Žodrodyje* (*Zdr*, 1837–1838-10-20) pasitaikė monoftongas *waldė* ‘valdžiai’ 13, ir *Epitomėje* (*Ept*, prieš 1838-10-20) *perkuniė* ‘perkūnijai’ 25.

Tačiau jau apie 1841 m. rašytose *Maldose katalikų* (*MK*) žymėti diftongai, pvz.: *Dwasej szwentaj MK* 12r; *szwęcziausej ir neskajdej Trajcej MK* 12r. Vadinas, dat. sg. f. galūnių monoftongai galėjo būti nustoti rašyti apie 1840–1841 m. Galima manyti, kad <OU> ir <-À, -Ê> raiška Lopacinskio epitafijos sukūrimo laiką riboja 1836 m. II pusė–1841 m.

3) Taip pat svarbi riestinį tildės formos diakritiką turinti raidė <ĩ> [ę] (6x): *TRUIKĪNŪ*; *SĪMONOU*; *MĪRÓSEM*; *GĪMĪNE*; *AKMĪNJ*. Ji akivaizdžiai įsigalėjusi. Diakritinę <ĩ> Daukantas įsivedė pirmiausia minėtame *S* rankraštyje (1837 II pusė–1838 II pusė) ir vėliau plačiai vartojo daug metų. Tai susiaurintų parašymo galimybę 1837 m. II pusė–1841 m.

⁶ Giedrius Subačius, *Simono Daukanto Rygos ortografija (1827–1834)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018, p. 242–244.

⁷ Giedrius Subačius, *Simono Daukanto Sankt Peterburgo ortografija (1834–1846)*, p. 55–56.

4) Ir dar viena Lopacinskio antkapio užrašo diakritinė raidė – <Ō> [o]: *KŌNEGOU*. Nors *S* rankraštyje jau ėmė atsirasti <ĩ>, tačiau jame dar nebuvo <ó>, tik <ù>. Diakritinė <ó> ryškiai atsirado *Ept* prieš 1838-10-26 ir nuo tada ilgai Daukanto vartota. Vadinas, dar ir <ó> rašymo istorija leidžia truputį susiaurinti Lopacinskio epitafijos atsiradimo diapazoną: **apie 1838–1841 m.**, tad *Spaudinių* (apie 1836 II pusę–1838 m.) arba *Patarlių ortografijos lūžio* (apie 1838–1841 m.) laiku Sankt Peterburge⁸.

Tai buvo laikas, kai Daukantas jau spausdino knygą *Ept* su *Zdr*, bet turbūt dar nebuvo ėmęsis rašyti savo svarbiausios knygos *Būdo senovės lietuvių – kalnėnų ir žemaičių (Bd)*. Tada dar gyveno avarinės būklės name Sankt Peterburge Voznesenskio pr. / Kazanskaja g. ir dar nebuvo persikėlęs į naują pastatą prie Šv. Stanislovo bažnyčios Masterskaja g.⁹ Jau buvo praėję apie 24–27 metai po kunigo giminaičio geradarijo Lopacinskio mirties.

* * *

Svarbūs dar keli Daukanto ortografiniai Lopacinskio epitafijos aspektai. Visas tekstas yra iškaltas didžiosiomis raidėmis (išskyrus „m.“ metams pažymėti). Ar Daukantas taip didžiosiomis ir buvo užrašęs tekstą? Greičiausiai ne. Štai didžiosios raidės su tildiniu diakritiku <ĩ> rankraščiuose Daukantas nerašydavo. Mat vietoj dviejų didžiųjų raidžių <I> ir <J>, tuo metu įprastų spaudiniuose, Daukantas visgi terašė vieną <J> didžiąją. Vadinas, Daukantas būtų turėjęs pažymėti diakritiką < ~ > virš <J>, bet jo niekada nerašė virš mažosios <j>, tai nebūtų ženklinęs nė virš didžiosios. Galima manyti, kad visos vietos, kuriose dabar iškalta <ĩ> didžioji, Daukanto buvo parašyta mažoji, tačiau pats raidžių kalėjas jas pakeitė didžiosiomis.

Taip pat krinta į akis, kad žodyje *ŁOPACĲNSKJOU* vietoj dviejų <I> yra netikėtai iškaltos <J>. Greičiausiai Daukantas šitą žodį savo rankraštyje buvo parašęs didžiosiomis, kad pagerbtų velionį paryškindamas pavardę, o kadangi jo didžiosios <I> atrodydavo kaip <J>, tai kalėjas jas taip ir iškaltė. O didžiuma kitų raidžių Daukanto turėjo būti rašytos mažosios (išskyrus kai kurių žodžių pirmąją raidę). Beje, paskutinė žodžio *AKMĲNJ* pabaigoje atsiradusi raidė taip

⁸ *Ibid.*, p. 184–382.

⁹ Plg. Карина Чарыкова, „Топография Симонаса Даукантаса в Санкт-Петербурге“, in: *Archivum Lithuanicum*, 2021, t. 23, p. 299–348.

pat <J>. Kadangi kita raidė tame pačiame žodyje yra <Ī>, tai Daukantas ją turėjo būti parašęs kaip mažąją (<ĩ>). Tad ir žodžio gale neturėjo būti didžiosios <J>. Tikėtina, kad galininko galūnėje Daukantas buvo parašęs <i> su pervalu (*akmĩnĩ), tik kažkodėl kalėjas ją kitaip suprato.

2. EPITAFIJA KOTRYNEI DAUKANTIENEI

Daukanto motina Kotrynė Daukantienė nugyveno ilgą gyvenimą, sulaukė 90 metų. Jos antkapinis akmuo su Daukanto kurta epitafija padėtas ant jos kapo Lenkimų bažnyčios šventoriuje. Povilas Švėrebas išmatavo antkapinę granito plokštę, labai ačiū jam už tai: 186 cm × 86,5 cm (viršus) ir 86 cm (apačia). Plokštės storis 15 cm. Antkapis dar turintis 6 cm pločio nusklembtą apvadą, tarsi rėmą. Nusklembimo gylis 2 cm (žr. 2 pav.).

Antanas Burba knygoje *Medega S. Daukanto biografijai* 1898 m. pagal Mečislovą Davainį-Silvestraitį paskelbęs Daukanto biografiją taip kalbėjo apie paminklo Daukanto motinai atsiradimą:

Simanas nebuvo prie motinos smerties. Parvažiavo isz Peterburgo į Kalvius tik pavasarį po jos smerties. Didelei motinos gailėjosi. Kalviuose pabuvo nedėlią, paskui akmenį parsiumtė. Pirmiausiai parsiumtė gromatą, kad isz Liepojaus akmenį motinos kapui paimtų. Parvežė vasarą ant szventos Onos. Bevežant nauji ratai sudilo. Tas akmuo buvo kaldžtas Peterburge ir kasztavo Simanui 103 rublius; persiuntimas kasztavęs 5 rublius. Isz Liepojaus parvežė Jurgis Prusinskis ir Aleksandra Siausys ant pat miszparų szv. Onos. Trys arkliai dvi dieni vežė. Tas akmuo nėra labai sunkus, nes 8 vyrai lengvai valiojo įkelti į vežimą. Paraszą ant akmenio pats Simanas parengė, jį ir sziantdien gali matyti. Vienok prie pastatymo ir paszventinimo akmens pats Simanas nepribuvo. Akmenį paszventino kun. Gezdanskis.¹⁰

Daukanto motinos epitafija (toliau – *DaEpit*) spaudoje skelbta ne vieną sykį, tačiau vis netiksliai. Toje pačioje *Medegoje* apie *LoEpit* ir *DaEpit* rašybą tiesiai pasakys: „Neturėdami i ir u su accentus circumflexus negalėjome užlai-

¹⁰ *Medega S. Daukanto biografijai*, parengė Mečislovas Davainis-Silvestraitis, Shenandoah, Pa., 1898. Perspausdinta: *Simonas Daukantas: Lietuvos Atgimimo istorijos studijos*, 1993, t. 5, p. 253–255.

kyti tikro S. Daukanto statrašo“¹¹. Dažniausiai tiesiog buvo bandoma paskelbti perrašytą bendrinės kalbos rašyba¹².

Dar XX a. buvau nusirašęs Lenkimuose Daukanto motinos epitafiją, tačiau savo užrašo neberandu. Vėliau 2018 m. lankydamasis Lenkimuose mačiau, kad antkapis apkerpėjęs ir įskaityti jį visą ištisai, pastebėti visus Daukanto dia-kritikus labai sunku. Dabar, 2023 m., mano prašymu kolegės Roma Bončkutė ir Vida Girininkienė, pasitelkusios putų tepimo technologiją, padėjo įrašo per-skaitymą patikslinti, už tai joms esu labai dėkingas (toliau skelbiami vaizdai su putomis pateptais *DaEpit* fragmentais fotografuoti Bončkutės). Štai kaip šiandien, regis, galėtų būti iššifruota Daukanto motinos antkapio epitafija:

Cze ĩłsaj
DIEWŪIE
òssnudsui
KOTRINE ODINATE
pirmò
STANSŁOWIENE IAUSZIENE
paskuj
JURGIENE DAU-KONTIENE
kòri
gyweno sòmĩszĩmuse swieto,
regiejo ir kientiejo didius wargus ir rupesnius
sawo ąmżiũie
metuse 1795. buwo garsioie muszoie
po Liepoie ligej sò wiro ir trimis
diewerejs.
DIEWS jè buwo dawęs
pėnkes døkterys ĩr du sunu.
Regiejo sawo wajkũ-wajkũ-wajkus.
Tòriedama 90 metũ ąmżiaus sawo
parsiskyrę sò sziũmi swieto m. 1847
Łapkristio Mienesęs 9 dienoj' ausztąnt.
Palikusi szeme pasauliej'

¹¹ *Ibid.*, p. 381.

¹² Augustinas Janulaitis, *Simanas Daukantas. Jo gyvenimas, darbai ir vargai*, Vilnius: Kuktos spaustuvė, 1913, p. 12; Vytautas Merkys, *op. cit.*, p. 8.

bewargstąntius: dwe dōkterę ir sunu¹³,
 kōrie raudodamis sawo
 mejlingos ir iszmintingos
 motinos
 minawonej tou akmīni
 padiejo

Prie paties paminklo yra pateiktas tekstas, moderniai išlietas metale, tačiau ir jame esama netikslumų (pavyzdžiui, trūksta diakritikų). Dabartine rašyba tekstas galėtų būti perrašytas taip: „Čia ilsa Dievuje užsnūdusi Kotrynė Odinaitė, pirma Stanisloviene Jaušienė, paskui Jurgienė Daukantienė, kuri gyveno sumišimuose svieta, regėjo ir kentėjo didžius vargus ir rūpesnius savo amžiuje, metuose 1795 buvo garsioje mūsoje po Liepoja lygiai su vyru ir trimis dieveriais. Dievs jai buvo davęs penkias dukteris ir du sūnu. Regėjo savo vaikų vaikų vaikus. Turėdama 90 metų amžiaus savo persiskyrė su šiuomi svieta 1847 m. lapkrisčio mėnesies 9 dienoje auštant. Palikusi šiame pasaulyje bewargstančius dvi dukteri ir sūnų, kurie raudodamis savo meilingos ir išmintingos motinos minavonei tą akmenį padėjo.“

2 pav. Simono Daukanto užrašytas
 Kotrynės Daukantienės paminklas
 Lenkimų bažnyčios šventoriuje
 (Povilo Šverebo fotografija)

¹³ Roma Bončkutė yra linkusi čia galūnėje matyti nosinę <-ų> (*sunų*), nors Daukantas <-ų> su nosine tėra rašęs fragmentiškai ir tik IZ pradžioje (apie 1831 m.), bet niekada vėliau; gali būti, kad visgi ir čia tebuvo <-u> be nosinės, o po jos kablelis.

3 pav. Simono Daukanto užrašytas Kotrynės Daukantienės paminklas
Lenkimų bažnyčios šventoriuje putomis išryškintomis raidėmis
(Romos Bončkutės fotografija)

Pagal Burbos nusakymą, Daukantas turėjo epitafiją motinai užrašyti apie 1848 m. pavasarį Sankt Peterburge. Tad ją nuo Lopacinskio antkapinio užrašo turėjo skirti bent 7–10 metų. Esama ir rašybos sutapimų, ir skirtumų.

1) Pasitaikė parašyti digrafą <ou> (tou 'tą'), visai kaip Lopacinskio paminkle, tačiau Daukantienės epitafijoje esama ir <ũ> – *sziũmi*, *qmziũie*, taip pat formoje *DIEWũIE*:

sziũmi DaEpit;

qmziũie DaEpit;

DIEWũIE DaEpit.

Čia matyti ženklas su lankeliu <Ū>, tačiau toje pozicijoje Daukantas turbūt būtų rašęs <ũ> (niekur kitur niekada nevartojo tokios *<ũ> grafemos). Tad arba antkapio kalėjas negerai iškalė diakritiką, arba žiedo <°> viršus dabar nutrupėjęs.

Kaip minėta, po ilgesnio vien <ou> digrafo tarpsnio Daukantas vėl grįžo prie <ũ> grafemos – 1846 m. I pusę *Pasakų Phedro (PaPhr)* rankraštyje. Bet grįždamas prie <ũ>, dar kai kuriais atvejais paraleliai parašydavo ir <ou>, pavyzdžiui, formoje *tou*¹⁴ – kaip tik pasitaikiusioje ir Daukantienės epitafijoje. Panašaus laiko (prieš 1846 m. birželio 21 d.) turėjo būti ir *Pamokslo apie sodnus arba daigynus vaisingų medžių* rankraštis (neišlikęs, žinomas tik trejais metais vėliau [1849] skelbtas spaudinys – *PAS*), kuriame taip pat esama paralelių formų *tou*¹⁵.

Taip pat *DaEpit* prieveiksmio forma *paskuj* su galūne <-uj> (ne žemaitiška <-ou>). Sprendžiant iš vyriškosios giminės vienaskaitos naudininko galūnės <-ou> *LoEpit*, ten prieveiksmais irgi būtų buvęs žymėtas su <-ou>. Tačiau Daukantienės paminklo <-uj> Daukanto rašybos chronologijoje vėlesnė. Atrodo, kad <-uj> galūnes Daukantas ryškiau apsisprendė žymėti tik 1844–1845 m. I pusę *Dainėse žemaičių (D; spaudinys išleistas 1846 m.)*¹⁶. Vadinasi, šių <ũ>, <ou>, <-uj> rašmenų derinį Daukantas turėjo pasirinkti apie 1844–1846 m. I pusę – dar motinai gyvai esant.

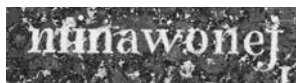
2) *LoEpit* dar buvo dažnas monoftongas dat. sg. f. galūnėje. Tačiau jis Daukanto didele dalimi suaukštaitintas, sudiftongintas *MK, ABC* apie 1841 m.

¹⁴ Giedrius Subačius, „Simono Daukanto 1846-ųjų *Pasakų Fedro* rankraščio ir spaudinio ortografija“, *Archivum Lithuanicum*, 2022, t. 24, p. 157–163.

¹⁵ Plačiau apie tai bus vėlesnėse publikacijose apie *PAS* rašybą.

¹⁶ Giedrius Subačius, *Simono Daukanto Sankt Peterburgo ortografija (1834–1846)*, p. 460; Giedrius Subačius, „Simono Daukanto 1846-ųjų *Pasakų Fedro* rankraščio ir spaudinio ortografija“, p. 153.

Monografų dar kiek daugiau pasitaikė *Gyvatų didžiųjų karvaidų* spaudinyje (GDKs; rengtas maždaug 1845 m. pabaigoje–1846 m. balandį), *PAS* (prieš 1846 m. birželio 21 d.). Didžiosios monografų praktiškai atsisakyta *Parodyme kaip apynius auginti* (PAA) ir *Pamokyme apie auginimą tabokų* (PAT), abi knygos parengtos prieš 1847 m. liepos 11 d. Viena tokia digrafinė aukštaitiška forma pažymėta ir *DaEpit*:

minawonej ~ minavonei 'minėjimui' *DaEpit*.

Tačiau pasitaikė ir vienas monoftongo atvejis:

jė ~ jai 'jai' *DaEpit*.

Galėtų atrodyti, kad 1848 m. rašytame Daukanto tekste negalėtų būti monoftongo. Vis dėlto matyti, kad ir vėliau rašydamas kai kurias formas Daukantas išimties tvarka parašydavo su žemaitišku monoftongu, ir išimtis kaip tik dažnos asmeninio įvardžio *ji* dat. sg. f. formoje *jai*. Štai *Ugnies knygelėje*, kurios rankraštį Daukantas greičiausiai rengė apie 1848–1849 m. vasario mėnesį (išspausdinta 1849 m.; UK), būtent *jai* formą neretai paliko žemaitišką: *jė* 'jai' UK 9; *jė* 'jai' UK 21, 46, 77. Vadinas, visai tikėtina, kad *jė* 'jai' Daukantas galėjo parašyti dar ir po motinos mirties.

3) Kaip *LoEpit*, taip ir *DaEpit* gausiai rašyta raidė <ĩ> su tildės formos diakritiku, pavyzdžiui:

ĩlsaj *DaEpit*;

sõmĩszĩmuse *DaEpit*;

ĩr *DaEpit*;

akmĩni *DaEpit*.

Diakritinę raidę <ĩ> Daukantas žymėjo visose vėliausiose knygoje ir rankraščiuose, rašytuose Sankt Peterburgo periodo pabaigoje iki pat 1850 m. Tačiau jau apie 1852 m. pradėtame *Didžiajame lenkų-lietuvių kalbų žodyne*

(DLL) jau faktiškai buvo liovęsis ženklinti <ĩ>¹⁷. O kitame kiek ankstesniame *Mažajame lenkų–lietuvių kalbų žodyne* (MLL), jau rašytame Lietuvoje, bet turbūt pradėtame prieš DLL, tad gal apie 1850–1852 m., pradžioje <ĩ> dar žymėta, o pabaigoje – jau nebe. Vadinas, <ĩ> praradimo datavimas tikėtinausias apie ar šiek tiek prieš 1852 m. Šios ypatybės leidžia sakyti, kad *DaEpit* rašyba atitinka Daukanto vartotą apie 1848–1852 m.

4) Vėlgi, kaip ir *LoEpit*, taip ir *DaEpit* žymėta diakritinė <ó> (iškalta kaip <ô>):

óssnudsoni *DaEpit*;

pirmô *DaEpit*;

kôri *DaEpit*;

sô wiroô *DaEpit*;

dôkterys *DaEpit*;

Tôriedama *DaEpit*;

sô szuimi swieto *DaEpit*;

dôkterę *DaEpit*;

kôrie *DaEpit*.

Taip pat *sômîszîmuse DaEpit*. Tik frazėje *sô szuimi swieto* vienas Daukanto šnektos balsis [o] pažymėtas diakritine <ô> (*sô*), o kitas nepažymėtas (*swieto*).

¹⁷ Giedrius Subačius, „Simono Daukanto Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas“, in: *Simono Daukanto raštai. Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas 1* (A–M), parengė Giedrius Subačius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 17.

Raidę <ó> Daukantas dar rašė 1850 m. rankraščiuose *Sėjamosios pašaro žolės* (*SPŽr*) ir *Pamokslas kaip girias kirsti* (*PGK*), bet paskui apie 1854 m. ar kiek anksčiau taisydamas daug kur išskuto <ó> ir vietoj jos įrašė <ù>. Tai rodo, kad *DaEpit* būdingas <ó> rašmuo tegalėjo būti vartojamas ne vėliau kaip 1854 m. O *DLL* <ù>¹⁸ sugestijuotų, kad atsisakyta buvo apie 1852 m.

5) Greta tų ypatybių, kurios palygintos su *LoEpit*, dar galima minėti *DaEpit* dvibalsių [an, on, am, om, en] žymėjimą. *DaEpit* dažnai rašytas digrafas, turintis ir nosiniu diakritiku pažymėtą balsę, ir nosinę priebalsę <an, am, en>:

pęnkes DaEpit;

qmžiaus DaEpit;

ausztqnt DaEpit;

bewargstqntius DaEpit.

Taip pat *qmžiūie DaEpit*. Toks dvejopas nosinio tarimo žymėjimas – kartu ir nosine raide (<ą, ę>), ir nosiniu priebalsiu (<m, n>) Daukantui buvo būdingas ypač paskutiniu Sankt Peterburgo laikotarpiu (pavyzdžiui, minėtuose *SPŽr* ir *PGK* rankraščiuose). Žemaitijos periodo pradžioje *MLL* Daukantas tokį žymėjimą jau pakeitęs nauju – viena nosine žymima balse, pavyzdžiui, <ą> (be priebalsės). Tokia forma dažna ir kiek vėlesniame *DLL*, bet ten paraleliai dažnas dar kartą naujai persigalvotas variantas <an> – be nosinio diakritiko, bet su priebalse. *DaEpit* rašyba ankstesnė už *MLL*, o šis tikriausiai rašytas Daukanto Žemaitijos periodo pradžioje prieš 1852 m.

6) Būtojo laiko trečiojo asmens galūnę *DaEpit* Daukantas pažymėjo sau įprastomis <-ę> bei <-jo> galūnėmis:

regiejo DaEpit;

kientiejo DaEpit;

¹⁸ Plg. *Ibid.*, p. 17.

parsiskyre DaEpit;

padiejo DaEpit.

DLL dar žymėta <-jo>, bet <-ę> jau iš dalies buvo pakeista naujesne <-ia> forma. Tuo *DaEpit* rašyba ankstesnė už *DLL* 1852 m. pradžią. Dar kiek vėliau *Pasakojime (P)* Daukantas ir <-jo> raišką pakeis į <-ja>¹⁹.

Apskritai, daugelis rašybos ypatybių Daukantienės epitafijoje sutampa su Sankt Peterburgo pabaigoje Daukantui įprastais raiškos būdais (<ĩ>, <ó>, <ąn, ąm, ęn>, <-ę>, <-jo>), tačiau nesutampa su jo Žemaitijos pradžioje 1850–1852 m. ar dar kiek vėliau įsivestomis naujovėmis (<i>, <ù>, <ą>, po to <an>, <-ia>, <-ja>). Rašybos analizė Daukantienės epitafiją leidžia datuoti vėliausiu Daukanto gyvenimo Sankt Peterburge laikotarpiu (apie 1848–1850 m.). Ji sutvirtina dar XIX a. liudininkų papasakotus faktus, kad užrašą Daukantas galėjo būti iškaldinęs tuo laiku (1848 m. pradžioje).

Anksčiau išlaukęs apie 24–27 metus, kol po Lopacinskio mirties prisirengė užrašyti jo antkapį, dabar, praėjus 7–10 metų, Daukantas nebedelsė, beveik iš karto kūrė tekstą motinai pagerbti. Dabar turėjo daugiau patirties, surašė gerokai ilgesnę ir išsamesnę epitafiją, tuo pabrėždamas ypatingą savo motinos gyvenimo reikšmę.

* * *

Dar keletas Daukantienės epitafijos aspektų krinta į akis. Raidės yra labai taisyklingos formos, vienodos, tarsi spausdintinės. Specialistės Elona Ložytė ir Ksenija Jaroševaitė patikino, kad toks paminklas negalėjo būti skobtas kitaip, nei kalteliais – kitokia technika pritaikyta nebuvo. Jei taip, tai iš kokio vaizdo prieš akis kalėjai jas iškalė?

Matyti šiek tiek netipiškos Daukanto diakritikų formos – Daukanto būdavo rašoma <ó>, o antkapyje visur ne lygus akūto ženklas, o toks tarsi kablelis virš raidės <ò>. Panašus diakritikas ir virš raidės <ě> (*jě*), ir virš <ž> (*qmžiaus*) (žr. iliustracijas anksčiau). Jei Daukantas įteikė akmenkaliams savo ranka ra-

¹⁹ Giedrius Subačius, *Simono Daukanto Sankt Peterburgo ortografija (1834–1846)*, p. 333, 337–339.

šytą tekstą, kodėl atsirado tokios diakritikų formos modifikacijos? Ar negalėjo Daukantas, jau sykį pasimokęs, kad akmenkaliai gali apylaisviai elgtis su jo užrašu (*LoEpit* kalėjai pakeitė didžiumą mažųjų raidžių didžiosiomis), pirmiau užsakyti spaustuvėje surinkti *DaEpit* užrašą, kad tik viskas būtų tikslu ir išvaizdu? Jei taip, tai toks kablelio formos diakritikas vietoj akūto galėjo atsirasti būtent renkant spaustuvėje, trūkstant tikslios formos ženklų, ir kalėjai galėjo imituoti spaustuvės rinkinio, o ne Daukanto rankraščio vaizdą.

Keli žodžiai *DaEpit* yra iškalti didžiosiomis raidėmis. Juose dauguma didžiųjų <I> ir <J> raidžių parašytos tiksliai. Visgi žodyje *IAUSZIENE* tikėtumės pirmosios raidės <J>-, ne <I>-. Kadangi Daukantas pats rašydavo tik <J> (ne <I>), tai kažkas jo įrašo <J> raides turėjo išrūšiuoti į <I> ir <J>, bet šiuo atveju nepataikė. Regis tikėtiniau, kad taip suklysti galėjo kokios nors spaustuvės rinkėjas (spaustuvėms Sankt Peterburge buvo būdinga iš dalies pataikyti, iš dalies klysti, renkant Daukanto rankraščių <I> ir <J>²⁰), o ne epitafijos kalėjai. Tad visai gali būti, kad Daukantas iš tiesų davė epitafiją surinkti kokiai nors spaustuvei ir tik paskui pateikė akmenkaliams.

Kitas niuansas – savo motinos pavardę užrašė *DAU-KONTIENE* su <ON>, nors tuo metu dvibalsį [an, ɔn] dažniausiai reikšdavo digrafu <an>. Forma su <ON>, tad [ɔn], galėjo būti pačios motinos visada sakoma, motina galėjo su tokia žemaitiška savo pavardės forma ir tapatintis. Antkapinėje plokštėje Daukantas turbūt įamžino pačią tiksliausią mamos identiteto formą, nors pats tą dvibalsį buvo ėmęs rašyti kitaip. Greičiausiai taip pagerbė motiną ir jos tapatybę.

Mūsų kultūros istorijai trūksta paties Daukanto autentiško lietuviško parašo, nors ne kartą pasirašė lenkiškai ir rusiškai. Žinome, kaip jo pavardė buvo tariama žemaitiškai, žinome, kaip ją atstatyti į aukštaičių tarmę – taip atstatytą ir rašome – *Daukantas*. Tačiau sprendžiant iš motinos epitafijos pavardės formos galima manyti, kad tokia forma su <on> ir Daukantui pačiam jautėsi sava, kaip giminės pavardė. Tad gal ir pats pasirašydavo su <on>? Tokiu atveju, iš dalies autentiška galėtų būti laikoma forma *Daukont's* arba *Daukontas*. Jei būtų kur palikęs tokį savo parašą, kas žino, gal šiandien jį ir vadintume *Daukontu*, ne *Daukantu*.

²⁰ Plg. *Ibid.*, p. 250–253.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

- Janulaitis Augustinas, *Simanas Daukantas. Jo gyvenimas, darbai ir vargai*, Vilnius: Kuktos spaustuvė, 1913.
- Medega S. *Daukanto bijografijai*, parengė Mečislovas Davainis-Silvestraitis, Shenandoah, Pa., 1898. Perspausdinta: *Simonas Daukantas: Lietuvos Atgimimo istorijos studijos*, 1993, t. 5, p. 249–385.
- Meilus Elmantas, „Apie Daukantų giminę“, in: *Simonas Daukantas: Lietuvos Atgimimo istorijos studijos*, 1993, t. 5, p. 8–49.
- Merkys Vytautas, *Simonas Daukantas*, antras papildytas leidimas, Vilnius: Vyturys, 1991.
- Subačius Giedrius, „Simono Daukanto Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas“, in: *Simono Daukanto raštai. Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas 1 (A–M)*, par. Giedrius Subačius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 8–54.
- Subačius Giedrius, *Simono Daukanto Rygos ortografija (1827–1834)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018.
- Subačius Giedrius, *Simono Daukanto Sankt Peterburgo ortografija (1834–1846)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021.
- Subačius Giedrius, „Simono Daukanto 1846-ųjų *Pasakų Fedro* rankraščio ir spaudinio ortografija“, in: *Archivum Lithuanicum*, 2022, t. 24, p. 131–186.
- Vyšniauskas Juozas, „Mūsų rašto raida“, *Mūsų žodis* (Skuodas), 2022 m. vasario 15 d., p. 4.
- Чарыкова Карина, „Топография Симонаса Даукантаса в Санкт-Петербурге“, in: *Archivum Lithuanicum*, 2021, t. 23, p. 299–348.

SANTRUMPOS

- ABC* – Daukantas Simonas, *ABECIEŁA LĖJTUWIŲKALNIENŲ ėr ŻIAMAJTIŲ KAŁBOS*, PETROPILIE: Isspausta pas K. Kraju, 1842.
- Bd* – Daukantas Simonas, *BUDA Senowęs-LėtuwiŲ KalnienŲ ėr ŻamajtiŲ ėsżraszzę* Pagał Senowęs RasztŲ Jokyb's ŁAUKYS, Petropĩlie: SPAUDINIE PAS C. HINTZE, 1845.
- D* – Daukantas Simonas, *DAJNES ŻiamajtiŲ* pagał ŻŲdiŲ DajniŲnikŲ ėsżraszytas, Petropĩlie: Spaudinie pas C. Kray, 1846.
- DaEpit* – Simono Daukanto rašyta Kotrynės Daukantienės epitafija, Lenkimų bažnyčios šventorius.
- DLL* – Daukantas Simonas, *Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas*; LLTIBR: f. 1 – SD 12 (rankraštis, autografas).
- Ept* – Daukantas Simonas, *Ch. F. L'homod, Epitome historiae sacrae*, Petropili: Hintze, 1838.
- Gas* – Daukantas Simonas, „Gaspadorius“; LLTIBR: f. 1 – SD 38, 2–4 (rankraštis, autografas; dvi vienodai pavadintos dainos: „Ga[s]p[adoriu]s II“ [2–4] ir „Gaspadorius“ [4]).
- GDKs* – Daukantas Simonas, *GIWATAS DidiujŲ KarwaidŲ senowės suraszzę Łotiniszkay Kornelius Nepos, Jsżguldę ėsż Łotiniszkos ė letuwiszkŲ kałbŲ jaounoumenės naudon J. DEWINAKIS, ō apskėłbę Ksaweras Kanapackis*, PETROPILIE SPAUDINIE PAS C. HINTZE, 1846. LNMMB: A 1/846, LMAVB: K. J. 1723 (Konstantino Jablonskio turėtas egzempliorius su rusiška leidėjo Kanapackio pratarme).

- HJ* – Daukantas Simonas, *Historia Justina*; LLTIBR: f. 1 – SD 10 (1835–1836 m. I ketv., rankraštis, autografas); paskelbtas: *IJ*2006.
- IJ*2006 – *Simono Daukanto raštai. Istorija Justinaus*, parengė, pratarė, įvadinį straipsnį ir komentarus parašė Roma Bončkutė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006 (*HJ* publikacija).
- IZ* – Daukantas Simonas, *ISTORYJE ZEMAYTYSZKA*; LLTIBR: f. 1 – SD 2 (1831–1834, rankraštis, autografas); paskelbtas *IZ*1995.
- IŽ*1995 – Daukantas Simonas, *Istorija žemaitiška*, parengė Birutė Vanagienė, t. 1–2, Vilnius: Vaga, 1995.
- JJ* – Daukantas Simonas, *Istoriję Justinaus parguldę Jsż Łotinû kalbôs i Żamaitiû K. Daugkientys metusi 1798*; LNMMB RS: f. 110 – 34 (1836 m. I pusė; rankraštis, autografas; 1798 parašymo metai nurodyti netikslūs).
- KGi* – Daukantas Simonas, XXXIII dainų pluošto dalis, prasidedanti „Kuysî giwenims“; LNMMB RS: f. 110 – 32, l. 20r–27v, l. 34r–38v (rankraštis, autografas).
- LoEpit* – Simono Daukanto rašyta Simono Lopacinskio epitafija, Aleksandrijos bažnyčios šventorius.
- Ma* – Daukantas Simonas, *Marguminai*; LLTIBR: f. 1 – SD 27 (rankraštis, autografas; įvairių išrašų ir pastabų įvairiomis kalbomis rinkinys).
- MK* – Daukantas Simonas, *Małdas Katalikû Pagal Bażnicz[io]s S. Rimo išsraszytas Metuse 1842*; LLTIBR: f. 1 – SD 18 (rankraštis, autografas, su Motiejaus Valančiaus, Juozapo Križanauskio taisymais, priedais).
- MLL* – Daukantas Simonas, *Mażasis lenkų–lietuvių kalbų žodynas*; LLTIBR: f. 1 – SD 13 (rankraštis, autografas).
- P* – Daukantas Simonas, *Pasakojimas akej Wejkałus Letuwiû tautos senowie*; VUB RS: f. 1 – F 171 (rankraštis, autografas).
- PAA* – Daukantas Simonas, *PARODIMAS kajp APINIUS AUGINTI pagal Naujujû pritimû, kórius APSKĖLBĖ TEUTONISZKAJ B. A. Grunards o Išzgoldę i Žiamajtiû kalbą Jonas Ragaunis. PETROPILIE. sspaušta pas K. Kraju. 1847.*
- PaP* – Daukantas Simonas, *Pasakas Pádraus Pagal iszdawimo K. Kan: Czerskî, isz Łotinû kalbôs parguldę Żamaitisz kay M, Zëymys metusi 1824; 1836 m. pradžia–1836-07-09*; VUB RS: f. 1 – E 73 (rankraštis, autografas; 1824 parašymo metai nurodyti netikslūs).
- PaPhr* – Daukantas Simonas, *Pasakas Phedro Jsżguldę isz Łotiniszkos Kalbos i Żamajtisz kq Motiejûs Szauklys*; LLTIBR: f. 1 – SD 5 (1846, rankraštis, autografas).
- PAS* – Daukantas Simonas, *PAMOKSŁĄ APE SODNUS ARBA DAJGINUS WAJSINGŪ MEDIŲ IŠZRASZYTAŲ NU JOAN. HERM. ZIGRAŚ IŠZGOLDEŲ [...] Anton's 3ejmys. APSKĖLBĖ Ksaweras Konopackis. PETROPÍLIE ÍSSPAUSTAS PAS E. PRATZA. 1849.*
- PAT* – Daukantas Simonas, *PAMOKIMAS ake AUGINIMĄ TABOKU, KÓRI ISZRASZĖ GUDISZKAJ D. Strukow. o I Žiamajtiû kalbą išzgoldę Jonas Girdenis. PETROPILIE. Ispauistas pas K. Kraju. 1847.*
- PGK* – *Pamokslas kajp Gîrës kîrstî, sietî ir dîjktî dieł Alwieno Ukinyko paraszia Ąntonas Dagys metuse 1854*; LLTIBR: f. 1 – SD 20 (rankraštis, autografas).

Pras – Daukantas Simonas, *PRASMA LĖTINŲ KALBŲS*, PARASZĘ K. W. MYLE. PETRAPILIE. Ispaušta pas K. Hintze, 1837.

S – Daukantas Simonas, „Samogitia“ (Daukanto vertimas į lietuvių kalbą iš „Alexan. Guagnini, Sauromatia Europea Liber II. Pag. 273. Et sequen.“); LLTIBR: f. 1 – SD 27, Ma p. 151–155.

SPŽr – Daukantas Simonas, *Siejamosės paszaro-žolės apraszia ant naudos Ziamajtių Ukīnykū Jonas Warnas metuse 1850 → 1854*; LLTIBR: f. 1 – SD 8 (1850, 1854; rankraštis, autografas).

UK – Daukantas Simonas, *UGNĖS-KNINGĖLĖ ARBA TRUMPĄ PAMOKSLĄ KAS ŽMŪNIEMS WERTAJ DARYTĖ PŪLAS PĖRM UGNĖS, UGNEJ PASĖDARIŲS IR PO UGNĖS, JEB KOŽNŲS SŲ UGNĖMĖ PASISAUGOTĖ PRISĖMOKYTU*, priegtam dar kėlis nusėdawėmus ir ugnėš dawadą ant kiemu. [...] ISZRASZĘ Jonas Wangys IR APSKĖLBĘ M. 1802. O DABAR ANTRĄ ATWEJĮ APSKĖLBĘ Antanas Wajnejkis. PETROPĖLIE: ĮSSPAUSTAS PAS E. PRATZA, 1849.

Zdr – Daukantas Simonas, „Zodrodys toie kningėlieie essontiu žodių“, žr. *Ept* (1838, atskira numeracija p. 1–42).

Orthography and Time of the Epitaphs written
by Simonas Daukantas for Simonas Lopacinskis (d. 1814)
and Kotrynė Daukantienė (d. 1847)

S u m m a r y

There are two known stone monuments with epitaphs, written by Simonas Daukantas in his own orthography: for a relative priest Simonas Lopacinskis (died in 1814) and for his mother Kotrynė Daukantienė (died in 1847). Analysis of Lopacinskis's epitaph spelling proves that Daukantas inscribed the text of the gravestone approximately in 1838–1841 (24–27 years after the death of Lopacinskis). His mother's epitaph is said to be compiled by Daukantas in the beginning of 1848. And *graphochronological* research reconfirms that this epitaph includes features characteristic to Daukantas orthography in about 1848–1850.

Entire Lopacinskis's epitaph was chiseled out in capital letters. Analysis shows, however, that most of the text written by Daukantas hand must have initially been rendered in lower case letters. And Daukantienė's epitaph might have been chiseled out not directly from Daukantas's handwritten note, but from the text first set in print.

Daukantas spelled his mother's last name *DAU-KONTIENE* with the digraph <on>, signifying her native dialectal diphthong [ɔn]. Elsewhere at the time Daukantas preferred different digraph <an>, so the spelling with <on> might have been an important identity trait of his mother and of his entire family. Had Daukantas's own signature in Lithuanian survived, it might have contained the same digraph <on> – *Daukont's* or *Daukontas*.

KEYWORDS: epitaphs of the 19 c.; history of orthography; history of Lithuanian; spelling of Simonas Daukantas; graphochronology.

Gauta 2023 06 02

Priimta 2023 06 26